Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle 14.9.2021

Taiteilija-allianssimallin tilanne ja luovan työn ja luovien alojen (erityisesti taide- ja kulttuurialan) kehittämistoimenpiteet

Asia: K 3/2021 vp Hallituksen vuosikertomus 2020

Taiteilija-allianssimalli

Emeritusprofessori Seppo Koskinen laati Taiteilija-allianssimalli Suomeen –selvityksen (OKM 2:2019) opetus- ja kulttuuriministeriön toimeksiannosta. Selvityksen teettäminen perustui eduskunnan valtion vuoden 2019 talousarvion käsittelyn yhteydessä tekemään päätökseen.

Selvityksessä tuli muodostaa kokonaisnäkemys taiteilija-allianssimallin toteuttamismahdollisuuksista Suomessa sekä malliin liittyvistä lainsäädännöllisistä kysymyksistä ja niiden ratkaisemiseksi mahdollisesti tarvittavista lainsäädännön muutoksista.

Taiteilija-allianssin perusajatuksena on pienentää kuilua vakinaisesti työllistettyjen ja freelancer-kentän välille. Tämä tapahtuu luomalla ammattimaisesti toimiville ja allianssin jäsenyyskriteerit täyttäville freelancereille ammatillinen, taloudellinen ja sosiaalinen turvaverkko Allianssiyhtiön täksi ajaksi tarjoaman työsuhteen muodossa. Tavoitteena on lisätä freelancer -kentän toimijoiden mahdollisuuksia jatkuvaan ammattimaiseen työskentelyyn.

Selvityksessä ei havaittu työ- tai sosiaalioikeudellisia esteitä taiteilija-allianssimallin käyttöönotolle Suomessa.

Selvityshenkilö esitti aluksi kolmivuotista kokeilua, jossa taiteilijoista mukana olisivat näyttelijät, tanssijat ja muusikot. Nämä ovat samoja ryhmiä, jotka ovat edustettuina myös Ruotsissa ja Norjassa, joissa taiteilija-allianssimalli on käytössä.

Selvitykseen sisältyi ehdotus kokeilun valmisteluvaiheen sekä kolmivuotisen kokeilun budjeteiksi.

Selvityksestä pyydetyissä lausunnoissa taiteilija-allianssimallia pidettiin hyvänä avauksena mm. siksi, että se vakauttaisi freelance-taiteilijoiden tilannetta ja toimeentuloa, mutta niissä tuotiin myös esiin perustavanlaatuisia ongelmia liittyen erityisesti työoikeuteen ja vakuutusturvaan ja yhdenvertaiseen kohteluun liittyviä seikkoja, jotka vaativat perusteellista jatkoselvittämistä.

Opetus- ja kulttuuriministeriö ehdotti valtion vuoden 2020 talousarvioon sisällytettäväksi 100 000 euron määrärahan taiteilija-allianssimallia koskevaan jatkoselvitykseen. Lisämääräraha oli tarkoitus käyttää työoikeudellisen asiantuntijan palkkaukseen sekä mahdollisiin muihin asiantuntijapalkkiokuluihin. Opetus- ja kulttuuriministeriön käsityksen mukaan jatkoselvittäminen on välttämätöntä, ennen kuin asian mahdollisesta toimeenpanosta voidaan tehdä päätöstä. Lisämäärärahaa ei myönnetty.

Luovan työn ja luovien alojen (erityisesti taide- ja kulttuurialan) kehittämistoimenpiteet

Koronapandemia on vaikeuttanut voimakkaasti ja monin tavoin taide- ja kulttuurialaa. Ala on yksi eniten pandemiasta kärsineitä aloja. Alan kokonaismenestyksistä sen enempää taloudellisesti kuin muillakaan mittareilla mitattuna ei ole vielä kattavaa ja luotettavaa kokonaisnäkemystä, vaikka eri toimintasektoreilta on tuotettu erinäisiä laskelmia ja arvioita. Pandemian vaikutusten lieventämiseksi on valtion vuoden 2020 ja 2021 lisätalousarvioissa osoitettu yhteensä 255 milj. euroa lisämäärärahoja taiteen ja kulttuurin toimialalle opetus- ja kulttuuriministeriön pääluokkaa, jotka on kanavoitu ja kanavoidaan taide- ja kulttuurialan toimijoille. Lisäksi osa työ- ja elinkeinoministeriön pääluokkaan osoitetuista koronasta aiheutuvista lisämääräahoista, kuten kustannustukeen ja tapahtumatakuuseen osoitetuista määrärahoista on kohdistunut taiteen ja kulttuurin toimialan toimijoille.

Kokonaisvaikutusten ohella on tärkeää huomioida yksilöllisemmät ja kulttuurin ja taiteen alan eri toimijaryhmiin kohdistuvat vaikutukset. Opetus- ja kulttuuriministeriön tekemien kyselyjen (kevät 2020 ja talvi 2021) ja Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cuporen taiteen ja kulttuurin barometrin (talvi 2021) tulosten mukaan huoli erityisesti freelancereista ja muista itsensä työllistäjistä on ollut suurta. Pandemia on aiheuttanut taiteilijoille töiden peruuntumisia tai siirtymistä myöhemmäksi sekä työttömyyttä ja suuria taloudellisia ongelmia. Lisäksi osa alan toimijoiden tuloista tulee tekijänoikeuskorvauksina, jotka tilitetään jälkikäteen. Tämän vuoksi pandemian vuoksi alentuneet tulot jäävät alhaisemmalle tasolle vielä vuosia senkin jälkeen, kun pandemia hellittänyt. Koska ala saa suurimman osan rahoituksestaan pääsylippu- teosmyynti yms. tuloina suoraan kävijöiltä, jää yleisön käyttäytymisestä riippumaan, miten nopeasti ala tulee toipumaan. On arvioitu, että yleisöt palaisivat taiteen ja kulttuurin pariin asteittain, mikä tarkoittaisi vähittäistä tulonlisäystä alalle.

Kaikki ongelmat eivät ole uusia, vaan pandemia on tuonut muun muassa työttömyys- ja sosiaaliturvaan liittyvät ongelmat entistä selvemmin esiin. Huolestuttava on ollut myös tieto siitä, että kulttuurin alalta katoaa pandemian myötä osaamista ja asiantuntijuutta.

Kulttuurin alalla on kartoitettu jo aiemmin pitkän aikavälin tulevaisuusnäkymiä valtioneuvoston selonteossa kulttuurin tulevaisuudesta (2011), jonka aikajänne ulottuu vuoteen 2035. Lisäksi opetus- ja kulttuuriministeriöllä on kulttuuripolitiikan strategia, joka ulottuu vuoteen 2025. Koronapandemian aikaan saaman kriisin seurauksena opetus- ja kulttuuriministeriö on käynnistänyt työprosessin, jossa selvitetään ja kartoitetaan yhdessä alan toimijoiden kanssa taiteen ja kulttuurin alan tulevaisuusnäkymiä sekä tunnistetaan toimia, joita tarvitaan alan uudelleenrakentamiseksi ja vahvistamiseksi. Tämän työn konkreettinen aikajänne kohdistuu seuraaviin, noin viiteen vuoteen, eli käytännössä nykyisen vaalikauden loppuun ja seuraavaan vaalikauteen. Tässäkin työssä huomioidaan yleisemmät ja pitemmän aikavälin toimintaympäristömuutokset, mutta lähtökohtana on erityisesti koronakriisi mutta myös muut akuutit tekijät, kuten rahapelitoimintarahoituksen väheneminen.

Kyseinen työprosessi sisältää kahden opetus- ja kulttuuriministeriön tukeman selvitystyyppisen hankkeen toteuttamisen sekä kulttuurialan tulevaisuustyöryhmän työskentelyn. Hankkeiden toteuttajia ovat Taideyliopisto ja Kulta ry.

OKM:n tuki *Taideyliopistolle* liittyy sen käynnistämään laajempaan taidealan jälleenrakennusohjelmaan, joka ajoittuu vuosille 2021–2024. Hankkeella tuetaan taidealan rakenteellista uudistumista, TKI-toimintaa sekä alan työllisyyden ja vaikuttavuuden kasvua. Selvittäviä kysymyksiä ovat muun muassa, millaiset toimintamallit, ansaintamallit ja sisällöt edistävät parhaiten kestävää taiteellista toimintaa eri taidealoilla. Taideyliopisto toteuttaa myös näihin asioihin liittyvää ja selvitystyössä rakentuvan tulevaisuuskuvan toteutumista edistävää koulutusta sekä pilottihankkeita yhdessä muiden korkeakoulujen, taidelaitosten, säätiöiden ja kuntien kanssa.

Kulta ry;n hankkeessa keskitytään kulttuurin ja taiteen saatavuuden ja saavutettavuuden edistämiseen, ja tähän liittyen alan toimijoiden työllisyyteen ja toimeentuloon. Myös alan rakenteita tarkastellaan. Hanke toteuttaa alueellisia keskusteluja ja pyrkii koostamaan laajasti alan kenttää kokoavan tulevaisuusnäkymän.

Käynnistyneet kaksi hanketta tekevät keskenään yhteistyötä. Niiltä odotetaan näkemyksiä alan kehittämisestä vuoden 2022 helmikuun loppuun mennessä. Kulttuurin alan tulevaisuustyöryhmä toimii selvitystöiden ajan hankkeiden ohjausryhmänä ja arvioi ja käsittelee niiden ehdotuksia ja mm. niitä hyödyntämällä tuottaa omat ehdotuksensa kulttuurin alan tulevaisuutta vahvistaviksi toimiksi vuoden 2022 toukokuun loppuun mennessä. Tämä ryhmä käsittelee myös muita ajankohtaisia alaan vaikuttavia asioita, kuten alan rahoitusnäkymiä ja Suomen kestävän kasvun ohjelman toteuttamiseen sisältyvän kulttuuri- ja luovien alojen uudistumisen tukea. Tulevaisuustyöryhmän puheenjohtaja on valtiosihteeri Tuomo Puumala ja sen jäsenet edustavat kulttuurialan ja luovien alojen toimijoita.

Suomen kestävän kasvun ohjelma / elpymis- ja palautumissuunnitelma (RRP)

Suomen kestävän kasvun ohjelmalla tuetaan hallitusohjelman tavoitteiden mukaisesti ekologisesti, sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävää kasvua. Suomen elpymis- ja palautumissuunnitelma (RRP) on osa Suomen kestävän kasvun ohjelmaa. Kulttuuri- ja luovien alojen uudistumisen tuella toteutetaan Suomen kestävän kasvun ohjelman yleistavoitteita sekä erityisesti pilari kolmen tavoitetta vauhdittaa kriisistä eniten kärsineiden alojen eli matkailun, luovan talouden ja tapahtuma-alan innovatiivista ja tutkimustietoa hyödyntävää uudistumista, toipumista ja kestävää kasvua.

Kulttuuri- ja luovien alojen uudistumisen tuen kokonaisuuteen sisältyy opetus- ja kulttuuriministeriön toimeenpanema rakennetuki kulttuuri- ja luovien alojen yrityksille, yhteisöille ja muille toimijoille sekä työ- ja elinkeinoministeriön / Business Finlandin toimeenpanema kehitys- ja pilottirahoitus yrityksille.

Rakennetuen tavoitteena on kehittää ja ottaa käyttöön toimintaympäristön haasteisiin vastaavia ja alojen tulevaisuutta vahvistavia innovatiivisia palveluja sekä tuotanto- ja toimintamalleja, joiden avulla kulttuuri- ja luovien alojen yritykset, yhteisöt ja muut toimijat voivat sopeuttaa toimintaansa muuttuneisiin ja vaikeasti ennakoitaviin olosuhteisiin. Rakennetuen tavoitteena on lisäksi kansainvälistymisen vahvistaminen sekä kulttuuri- ja luovien alojen ekosysteemien digitaalisen siirtymän edistäminen.

Rakennetuki myönnetään valtionavustuksina hakukierrosten perusteella vuosina 2021-2024. Yhteensä opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalalle on suunniteltu 30 milj. euron lisämäärärahaa. Ensimmäinen avustushaku käynnistyy syksyllä 2021, yhteensä 4 milj. euroa. Sitä seuraava rakennetuen avustushaku järjestetään vuonna 2022, yhteensä 14 milj. euroa edellyttäen, että eduskunta päättää osoittaa siihen tarvittavat määrärahat vuoden 2022 talousarviossa. Kulttuuri- ja luovien alojen uudistumisen rakennetuen rahoitus vuosille 2023-2024 tarkentuu vuonna 2022 ja on riippuvainen EU:n elpymis- ja tukivälineen lopullisen rahoituksen määrästä Suomelle.

Rakennerahastot

Luovan työn ja luovan työn tukemiseksi toimeenpannaan rakennerahastokaudella 2021-2027 Luovan ja kulttuurialan innovaatio-osaamisen valtakunnallista teemaa. Sen tavoitteena on tukea nykyisen hallitusohjelman mukaisesti luovan talouden ja luovien alojen palvelukokonaisuuden syntymistä elinkeinorakenteen monipuolistamiseksi. Toteuttamisessa otetaan huomioon läpileikkaavat, globaalit toimintaympäristömuutokset, kuten digitalisaatio, datatalouden kehitys, ilmastonmuutos sekä väestörakenteen ja Covid – 19 pandemia muutokset. Teeman toimenpiteinä vahvistetaan luovia aloja ja luovaa taloutta elinkeinorakenteen monipuolistajana sekä taide- ja kulttuurialan tuotanto-osaamista.

Kulttuurin ja luovien alojen rahasto

Hallituksen budjettiriihessään 7.-9.9.2021 käsittelemään vuoden 2022 talousarvioesitykseen sisältyisi 7,5 milj. euron suuruinen lisämääräraha kulttuurin ja luovien alojen rahaston pääomitukseen. Valtionrahoituksen ehtona olisi, että yksityiset säätiöt ja rahastot pääomittaisivat rahastoa vähintään vastaavansuuruisesti.

Näyttelypalkkiomalli

Hallituksen talousarvioesitykseen vuodelle 2022 sisältyy 1 milj. euron määräraha näyttelypalkkiomallin vakiinnuttamiseksi. Näyttelypalkkiomallissa määritellään taidenäyttelyn järjestämisen yhteydessä näyttelyyn osallistuville taiteilijoille maksettava korvaustaso ja -perusteet. Mallin avulla luodaan selkeyttä nykytilanteeseen, jossa korvausten taso ja perusteet vaihtelevat tai niitä ei makseta lainkaan. Mallin avulla vaikutetaan näyttelynjärjestäjien ja taiteilijoiden välisen yhteistyön kehittymiseen, sopimustilanteen selkeytymiseen sekä kuvataiteilijoiden ja muiden visuaalisen alan taiteilijoiden ja tekijöiden ansaintaan ja toimeentuloon sekä alan toiminnan ammattimaistumiseen. Mallin avulla tavoitellaan systeemistä muutosta visuaalisten taiteiden alalle.

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Ylijohtaja Riitta Kaivosoja

Kulttuuriasiainneuvos Petra Havu